

מלחמת בריטניה בעם היהודי

איבני יכול להעלות זיכרונות על קפריסין, כקודמי, כי ישבתי באותם הימים במחנות אחרים. אתיחס בפתח דבריי לכמה הערות שהושמעו בהרצאות שלפני הצהריים. כאשר שמעתי את הרצאתו של זאב צחור על שארית הפליטה חשתי מה שחשה פעם מהפכנית דגולה בשם ורה פיגבר, אשר לאחר מאסר של למעלה מעשרים שנה במבצר שליסלבורג ברוסיה הצארית, קראה מתקר על תולדות מאבקי תנועתה כעבר, ממרחק של עשרים שנה. היא קראה וחזרה וקראה בדברים המלומדים וכמסתכלת בראי ההיסטוריה הרתרה: "האמנם אלה הם פניבנו? האמנם בראי הזה משתקפים פניבנו? האם זה - אנחנו?" וככל שהעמיקה לקרוא פסקה: "לכאורה אלה הפנים, אלא שאלה הם הפנים שלנו כפי שהם מוצגים ונראים בראי עקום; מעוותים, עקומים, משובשים". היתה לי חוויה דומה כאשר הקשבתי להרצאה המלומדת על שארית הפליטה. יושבים כאן אנשים רבים משארית הפליטה המרגישים וודאי הרגשה דומה. ישנה מגמה של היסטוריונים צעירים לשבור מיתוסים; לרבים מהם ישנה הרגשה שככל שהם שוברים יותר, שומעים אותם יותר; הם מחדשים וחשובים יותר. אפתח, על כן, דבריי בסוגייה זו של מיתוס ושכירת מיתוסים; הסוגייה הזו מתקשרת בתודעתי ובזיכרוני עם מה שהיה מנחם אורן בשביל רבים מאיתנו; אני יכול לדבר על מנחם אורן שאני שומר בתוכי, כזיכרון, כנכס, כערך.

מהי קטילת מיתוס? מהו מיתוס? לעתים, ואני מדגיש ל א ת מ י ד , קטילת מיתוס היא בחינת הוצאת הנשמה היתירה מן המציאות, מן החיים; ראי-עקום. הוצאת שאר הרוח מן החלום, החזון, האמונה, שגם הם הינם, בסופו של דבר, מציאות. היסטוריה, גם הם ע ו ב ד ו ת .

מנחם היה איש של שאר-רוח, איש הנשמה היתירה, ומבחינה זאת, מנחם היה מיתוס. דודיק, בדבריו על החינוך במחנות קפריסין, העיר הערה קולעת מאוד; הוא אמר, שחינוך זה 'כתובת אש', והדבר המרכזי בחינוך היא כתובת-האש שאבחנו מדליקים ואשר לאורה אנחנו מתנככים. 'כתובת-אש' היא במשמעות מסוימת מיתוס; ממציתם המאירה של הדברים, של אירועים, של אמונה וחלום וחזון. אבל אין לכתובת-אש מחצבת אלא כאשר היא נישאת על ידי מחנכים ומנהיגים שהם עצמם כתובת-אש, שכתובת-האש כוערת בחוכם, בנפשם, ברוחם ובלבם. מנחם היה איש-נושא-כתובת-אש. כך אני זוכר ואזכור אותו תמיד.

אמרתי קטילת מיתוסים וראי עקום; אתיחס לשתי קביעות שהושמעו כאן בדברים על שארית הפליטה. נאמר שלאחר מחקר מדוקדק, שהוא מאוד מסובך, מפני שאין לסמוך על זיכרונות אלא רק על דוקומנטים, התברר, כביכול, שאילו היו מעבירים 'משאל א מ ת' בין שארית הפליטה, היו 90% (בדיוק 90%) מעדיפים לנסוע לאמריקה. אגיד כאן, שהיום, לאור ירידתם של צעירים ושבעים

ממיטב השמנא והסלתא של דור שנולד כאן, לא היינו צריכים להתפלא אילו אמנם קרה כך. אבל אחד הדברים המופלאים והמדהימים שקרו לנו לאחר השואה, שהיא אולי בס, הוא שאנשים אלה, שיצאו מן המחנות, מן הכבשנים ובורות ההשמדה, יצאו ב ר ב ב ו ת י ה ס לדרך החתחתים ובתיב הייסורים של החתירה אל החוף האחרון. הם בשאו רגליהם בדרכים לא דרכים, גבבו גבולות, הפליגו בספינות רעועות אל החוף הזה, ומתוך בחירה עשו זאת. הם לא הצביעו במשאלים; הם הצביעו, כפי שאמר פעם מנחם מנחם גדול, ב ר ג ל י ה ס. הם יצאו לדרך על משפחותיהם, על ידיהם וזקניהם וטפם, בשים הרות שכרסן בין שיבתהן, געים גיצולי שואה, בהם אחד מבית, אחד ממשפחה. זוהי האמת ההיסטורית. ומה שהושמע כאן בנידון, אינו אלא חיטוט למדני ועקר, 'דאי עקום'; יכול להיות שזה לא משכנע את מי שמחפש את הדוקומנטים, אבל הדוקומנט שאני מסתמך עליו נכתב ב'כתובת-אש', ולא כל אחד יודע לקרוא כתובת-אש.

אינני רוצה להישאר בתחום בתוכות-חאש. אני הייב להתייחס להערה אחת היסטורית ולמדנית מאוד שהושמעה בהרצאה חנ"ל, שהיא כבר מתחום הדוקומנטים היבשים. בהרצאה על שארית הפליטה, הוזכר לויטנבט גברל פרדריק מורגאן, המנהל הבריטי של אונררי"א, אשר טען ('ו'ב צ ד ק" לטענתו של המרצה), שכל עניין ההעפלה והפריצה של היהודים היה "תמרון ציוני מאורגן". הבה נבדוק מה בדיוק אמר לויטנבט גבראל מורגאן; בטסיבה עיתונאים ב-2 בינואר 1946. בעצם הימים בהם החלה הוועדה האנגלו-אמריקאית בפעולתה, הצהיר מורגאן, שהוא ראה רכבות עמוסות פליטים יהודים המוסעים ברכבות רוסיות מפולין לברלין. וכך תיאר את הפליטים: "Well dressed, well fed, rosy cheeked and with pockets bulging with money" (לבושים יפה, שבעים, עם לחיים ורורות וכיסים 'מהפקעים' מכסף...). באותה מסיבה. עתונאים הכריז גם, שהוא איננו מאמין שבפולין ישנן התפרצויות נגד יהודים (בימי פוגרום קלצה!). ואיננו סבור שמצב רע. הוא הוסיף שכל מפעל 'הבריחה' הוא פאבריקאציה של הציונים וארגונם הסודי ("זקנני ציוני!"). ושישנה סכנה שבסוף חשנה יגיע מספרם של הפליטים היהודים עד 800,000 (!) ועקב כך יכולה להתחולל מלחמת עולם שלישית. ברמז 'דק' ציין, שהוא גם איננו יודע 'מי מממן את הפעולה המחתרתית ומי ממלא את כיסיהם היהודים במארקים של צבא הכיבוש שהודפו חסרי ה' אוסרף, שגם העתונות הבריטית תיארה את תנועת 'הבריחה' כקשר חשאי של הקומינטרן. (ראה חיטוט דבריו - ספר הולדו תהגה, (ג) כרך שני, עמ' 1065).

"והוא אכן צדק" - אמר המרצה...

דבריו של גבראל מורגאן לא היו גילוי יוצא דופן; עוד אחזור לעניין זה, כאשר אדון בדבריי הגבראליים הבריטיים שניצחו על מלאכת המלחמה ביישוב היהודי בארץ.

אנחנו עוסקים כאן, ביום העיון לזיכרו של מנחם אורן, מורי וחברי וידידי, בסוגייה מופלאה מאוד - ב'בריחה', בהעפלה ובפרשת קפריסין. זכורבי שב"טימיאוס", יש לאפלטון תיאור בפלא של דרך הנשמה - הייתי אומר 'דרך-הרוח' - אפלטון מתאר שם את הנשמה, כמרכבה המעפילה אל על, אל האור והאמת והיש המושלם, והיא רתומה לשני סוסים: סוס אחד, אביר וצחור ולו כנפיים המושכות אל על וסוס שני מטורבל וכבד וקצר צוואר, (סוס 'בלגי'...). בעל אוזניים שמוטות וחסר כנפיים, המושך כלפי מטה. זה תאור מופלא של דרך הרוח, והחינוך הוא אכן דרך הרוח. מחנכים, הנושאים 'כתובת-אש' בנפשם, נלחנו באותן כנפיים המושכות אותנו אל על. כך גם היסטוריונים. מנחם היה אחד מהם, הוא היה מחנך בעל כנפיים, בעל נשמה יתרה.

בהרצאה 'על שארית הפליטה' באמר גם, שהבשק הצידי שעמד לרשותו של העם היהודי באותה שעה גורלית היה רגש האשמה של הגויים. מעניין כיצד בלתוך המיתוסים מלווה המיד בבריאתם של מיתוסים חדשים. זהו תזיון ידוע מתחום ההגות והפילוסופיה. ניטשה הוא דוגמה חותכת לכך. יש מי שכבר הפליג במיתוס החדש הזה ועשה את היטלר ל'מחוללה' של מדינת ישראל. אס בחזור לשפת הרוקומנטים, מתוך עיון בדיונים של הקבינט הבריטי ומטה המלחמה בשנים 1945-1947, מצטיירת תמונה שובה לחלוטין. הם לא דבו באשמה הרובצת עליהם בשותפותם לרצח העם היהודי, בקשיחות לב וברשעות, במניעת ובסיכול הצלתם של הגרפים. כל דיוניהם טובכים סביב תוכניות לפירוק היישוב העברי מנשקו; הם דביס באסטרטגיה היעילה "לשבור אותם", לפגוע ב"עקב אכילס" שלהם - כביס; בעצירת שיבת-ציון של שרידי ישראל, שארית הפליטה; גירושם למחנות קפריסין, החזרתם בכוח לארצות מוצאם. הגשק היחידי שעמד לרשות העם היהודי לא היה תודעת אשמה שהבריטים, כביכול, גשאו בתוכם; זה מתברר מן הדוקומנטים; מה שמנע מהבריטים להשלים את המלאכה היה המאבק, הלחימה הבחירת והנואשת. לא היה בכוחם לעשות זאת משום שהיה מקום אחד בעולם בו היה העם היהודי מוכן להתייצב ולהילחם ואת הכוח הזה הם לא יכלו לשבור. זה היה פשר כשלונם ולא מצפונם המיוסר. הם לא הצליחו להטיס הנה, לאחר שש שנות מלחמה, דיוויזיות בוספות למימוש זממם. מולס עמד כוח שאותו לא יכלו לשבור, ואחד ממרכיביו החשובים של כוח זה היתה הפריצה המופלאה הזו של שרידי השואה, של שארית הפליטה, אל החוף האחרון.

(ראה: ברוס הופמן, כשלוין האסטרטגיה הצבאית הבריטית בא"י 1939-1947, ירושלים 1983, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, דוקומנטים, עמ' 43-136).

אני מבקש להעיר כמה הערות לסוגיית המדיניות הבריטית כלפי ההעפלה ותגובתו של היישוב. אנסה לבחון סוגייה זו בשלושה פרקים היסטוריים גורליים:

בימי ערב השואה - מפרסום 'הספר הלבן' ועד שנודעו ממדי השואה, בשנים 1939-1942.

במהלך ימי השואה בשנים 1941-1945.

ובשנים שלאחר המלחמה עד ההכרזה על הקמת מדינת-ישראל, בשנים 1945-1948.

מכיוון שאינני מתכוון לשאת כאן הרצאה ממצה על הנושא, אסתפק בכמה דגשים 'טלגראפיים'. בשנים 1939-1942 מנעו האנגלים הצלה במזיד וברשעות. מדיניות הבריטים באותן שנים איומה וגורליות ערב המלחמה ובמהלכה, כאשר הצי הבריטי האדיר יצא לציד ספינות מעפילים ניצולי השואה ושלחם לארצות גזירה, היא אחד הפרקים האפלים והמבישים בתולדות בריטניה. האנגלים יצאו כאן להשלים את מלחמת ההשמד שהוכרזה על העם היהודי, לחיסול תקוותו היהודה של העם המושמד והנבגד, במדיניות צינית וחסרת מעצורים של 'ספר לבן', שכל תכליתו היתה לחסל את כוחו של היישוב ולשים לאל כל סיכוי להגשמת הציונות. אבל יש כאן צד הרבה יותר אירוני ואכזר - האנגלים מנעו הצלה, גם כאשר הגרמנים נתנו לרכבות להגיע לחופי ההפלגה והירשו לספינות להפליג - כך היה עד אפריל 1943. מנחם בדר, שליח הקיבוץ-הארצי, שהגיע לקושטא בינואר 1943, כותב במכתב לאברמק (ליפסקי) ב-23 באפריל 1943 מקושטא: "אלו שהורגים אותנו בגלוי ובסיונות ובהמונים, מוכנים, בניגוד לידידינו הגורמים להריגתנו, להעמיד לרשות העלייה קרונות ורכבות" (ארכיון מורשת, א. 700. 1. צ. ט. אריאל הודביץ, "שליחותו של מנחם בדר לקושטא", י ל ק ו ט מ ו ר ש ת, ל"ה, אפריל 1983, עמ' 171).

בריטניה, נאמר שם, לא היתה מוכנה לתת יד להצלת יהודים אפילו באשר הגרמנים היו מוכנים לשחררם. זהו כחם היסטורי שלא יימחה בתולדות העם הבריטי. כאשר ביולי 1940 נודע למאק-מייל, הנציב העליון, שכוהות פולניים, משוגרים בספינות לארץ, מיהר לדרוש במשרד המושבות "שהשלטונות הפולניים יהיו מוכנים לעשות את כל הסיורורים שרק לא-יהודים יורשו להיכנס לפלשתינה". (cit. Joan Peters: FROM TIME IMMEMORIAL London, 1985, p. 351)

בשנים 1940-1944 נעשו מאמצים אדירים על-ידי שלטונות בריטניה להעברתם של למעלה ממאה אלף פליטים לא-יהודים - פולנים, יוגוסלבים ויוונים - לשטחי המזרח התיכון, כולל ארץ-ישראל, והם אמנם הועברו תוך הקפדה שיהודים לא ייכללו בתוכם. (ראה: חיים ברלס, הצלה בימי שואה, ת"א 1974, עמ' 9, 58). אין להתעלם מן העובדה שעמידתה של בריטניה על דמנו, היתה בבחינת השתתפות מלאה ברציחתו של העם היהודי בימי השואה. גיוסו של הצי הבריטי לציד מעפילים, לגירושם למאוריציוס, למניעת הפלגתם והצלתם של פליטי החרב, ולסיכול נחיתתם בחוף מבטחים, היה פרק עגום במלחמה שהוכרזה על-ידי בריטניה לא רק על היישוב בארץ אלא על העם היהודי כולו, מלחמה שנערכה בציוניות ובהכרה מלאה. כזאת היתה המדיניות הבריטית מאז 'הספר הלבן' ועד כינונה של מדינת ישראל.

לא אעסוק כאן בכל השלבים של המדיניות הבריטית והאסטרטגיה הצבאית הבריטית במלחמה ביישוב בשנים אלה. זה לא מכבר התפרסם ספר דוקומנטים מדיוני הקבינט והמסות הצבאיים הבריטיים בשנים 1939-1947, כולל מחקרו של ברוס הופמן על נושא זה (אותו הזכרתי קודם לכן).

אני רוצה להתעכב כאן על מה שכרוס הופמן מכנה "השלב השלישי במדיניות והאסטרטגיה הצבאית הבריטית במלחמתם עם היישוב וההעפלה", החל מנובמבר 1946 ועד מרס 1947; בעקבות הדיונים בקבינט הוכרז אז, בלחצו של הפילדמרשל מונטגומרי, על פעולות מאסיביות וללא הגבלות, על פעילות תקיפה ומקפת בגד היישוב ובגד ההעפלה. אני רוצה לציין כאן את הלך הרוח של הצוות הצבאי והגנרלים הבריטיים שניצחו על מלאכה זו. בדו"ח של מטה התיכנון של קבינט המלחמה, מצוייגים היתרונות שיופקו מהסלח המצור הצבאי על תל אביב והאיזור היהודי של ירושלים. לא אתעכב כאן על הנימוקים האסטרטגיים שחיו מכוונים לשיתוקה של תנועת המרי ולחיסולם של הפודשים. אציין רק בימוק מעניין במיוחד - "אמצעים אלה", באמר שם, "אשר יפגעו בחירוהו ובכיסו של האזרח הפרטי, אולי יעודדו אותו לשתף פעולה על ידי מסירת מידע על אודות הטרוריסטים ומביעת מקלט מהם"; יתר על כן, מפקד כוחות הצבא בארץ, הגנרל בארקר המפורסם, בימק בשלב זה במברק למשרד המלחמה, כי "לדעת הצבא הכסף היבו עקב אכילס של היישוב" והערכת המודיעין של הדיוויזיה המוטסת השישית ('הכלביות') היתה כי "עשיית כסף היגה דת שגיה לגזע היהודי" וכי התנאים האלה (המצור הצבאי) "יכפו על הקהילה היהודית" (היישוב) "לצאת לציד אדם, כדי להציל את עצמם ואת כיסיהם" (כרוס, שם, עמ' ב', כ"א).

השלב השלישי והרביעי (הנמשך ממרס 1947 ועד ספטמבר 1947) מאופיינים, כאמור, בהתקפה מוחצת של השלטון הבריטי, לשם מיגור הכוח העברי בארץ ומימוש הספר הלבן. בצד הצעדים הצבאיים, העוצר הצבאי, חיפושי הנשק, מאסר מבחיגי היישוב, "השבת השחורה" ב-29 ביוני 1946, שכונו ישירות בגד היישוב היהודי בארץ-ישראל, הרי המלחמה בהעפלה היתה המערכה הכללית שאנגליה ערכה בגד העם היהודי-ישראלי. המלחמה בהעפלה בעשתה בשנים אלה שלאחר השואה ולאחר המלחמה בהיקף בין-לאומי. אנגליה הפעילה לחץ כבד על מדינות באירופה, למניעת ההפלגה והכריחה, וביטחה להשפיע בדיון גס על ברית המועצות; על מקסיקו ופנמה הופעל לחץ שיפסיקו להוציא ויזות מעבר. בריטניה חתרה להשיג שיתוף פעולה מצד ארצות הברית במאמציה כביכול, למבוע ניצולם של המוני הפליטים המסכנים, שהציונות הכין-לאומית העמיסה אותם בתנאים בלתי אנושיים על ספינות רעועות, והכל כמובן "מטעמים הומניטריים". מאחר שלא ראתה ברכה במאמץ הדיפלומטי, עברה בריטניה למלחמה ישירה בהעפלה ובספינות המעפילים. גולת הכותרת של מלחמה זו היא ההחלטה וההודעה על ההגלייה לקפריסין ב-12 באוגוסט 1946. יש לציין שהחלטה זו נפלה לא בגלל תנועת המרי אלא שעה שנפסקה תנועת המרי.

כאן אני רוצה לנגוע בהיבט השני של סוגייה זו, שוב בצורה טלגרפית - כוונתי לתגובת היישוב. אפתח בשלב א', בתקופה שבין 1939 ל-1942, לפני בוא הידיעות הברורות על שואת יהודי אירופה. כאשר התרחשה הטרודיה של "פאטריה", אשר הגיעה לחופי הארץ ב-18 בנובמבר 1940 ועל סיפונה 1,771 מעפילים פליטי

חרב, הוחלט, בהכרעתו של "ידיד-הציונות" צ'רצ'יל, לגרשם למאוריציוס. היישוב
 ביצב אז חסר אובים מול החלטה ציבית זו. כעקבות תחונשת התסכול, האין-אובים
 והזעם, בעשתה פעולת פיצוץ "פאטריה" וכך התרחש האסון הנורא, שכו בלספו 267
 מעפילים. "פאטריה" היתה לאסון הגדול בפרשת מאבקה המפואר והנועז של ההעפלה
 במערכה על שערים פתוחים. התחלטות לא היו פשוטות. היו לכסים והיו גם מה
 שניתן לכבות 'קולות צורמים', לאורך שלבי מאבקו של היישוב. ישראל כהן כתב
 ב"הפועל הצעיר" בגיליון מס' 4 משנת 1940, על "היד הזדונית" שפגעה ב"פאטריה".
 ישראל גלילי הגיב על שורה זו בדיון פנימי במפא"י - "מי היא היד הזדונית אשר
 גרמה לאסון הזה, אשר דחפה את היהודים לדרכים בואשות?" שאל, "היד הזדונית
 אשר מידה באו לנו חללינו, חללי ההעפלה, היא יד השלטון. בדע זאת גם כאשר
 כותבי מאמרים שוכחים זאת". אבל איך זה קרה? מדוע זה קרה? את הנסיבות
 שהמריצו את ההנהגה לפעול זאת הלכטים שנתלו להחלטה זו חשף, שנים לאחר מכן,
 שאל מאירוב (אביגור); מאיגרת למוביה מרדור (מך ה-13.1.1950) כתב: "המצב
 היה אז כך... שלא היתה לאנשים כמונו שום דרך לפעול אחרת עם כל הכאב האיום
 והצורב על הקרבתנו. זכותנו המדינית והמוסרית היתה בעוצה בהכרתנו המחלטת
 שלא היתה לנו דרך אחרת כדי ללחום את מלחמת העלייה והחירות... האחריות לכך
 תפול על המשטר האויב המתועב והאכזרי ועל בציגיו". והוא מוסיף "מוכך
 שמצפוני של כל אדם בעל לב לא יוכל להירגע עד יומו האחרון גם לאחר כל
 השיקולים שמנתי - אך מורכבו לא יכולנו לסטות בלי לכגוד בעצמנו וכעביין".
 (ראה: ספר הנהגה ג', עמ' 142).

חודש לאחר הטרגדיה של "פאטריה", ב-9 בדצמבר 1940, ארעה פרשת גירושם של
 מעפילי "אטלאנטיק" למאוריציוס. מאות מהם לא חזרו משם; עצמותיהם של 124
 מהם, פזורות שט בבתי הקברות; מהם שמתו בקדחת צהובה או בתנאי בית הסוהר
 שבהם הוחזקו חמש שנים. 124 מתו שם, והם היו בני העם שהיה בעל הברית הנאמן
 ביותר. מאחר החלונות בקרבת הנמל השקיף על המחזה "המנצח", הנציב הכריטי
 העליון, מאק-מייקל; הוא בא בעצמו לחיפה, להשתתף ולראות בהצלחת המדיניות
 שנגזרה על העם הזה בימי שואה. וכל זה נעשה בהוראחו של 'הציוני הוותיק',
 צ'רצ'יל. לורד לוי, שר המושבות בקבינט של צ'רצ'יל, עמד כחוקף על גירוש
 מעפילי "אטלאנטיק" ו"פאטריה". וייצמן פנה לשר החוץ לורד הליפקס, שעמד אף
 הוא על כך, ואמר לו: "סגור הייתי תמיד שמידת הדין היא מידה יהודית. הנצרות
 דגלה תמיד במידח הרחמים". לכשאמר לו דברים אלה, מספר שרת, "היתה הכעת פניו
 של הליפקס כאילו תקעו לו סכין בגב" ואמר לו: "תן לי שהות, אראה מה אעשה".
 הליפקס פנה אז לצ'רצ'יל וצ'רצ'יל הוא שהכריע. (ראה: ספר הנהגה ג', עמ' 4, 1633, הערה 26).

אך כאשר התרחש גירוש מעפילי "אטלאנטיק", אחז השתוק את היישוב היהודי.
 כאשר התחולל כאן המחזה ש"הזכיר באימתו את מחזות הגירושים בארצות הכבושות
 על ידי הנאצים", לא מצא היישוב עוז בנפשו להגיב. ל"ענודת הקודש" ובחרו

קבוצות 'המרכיבים' המהוללות מבין השוטרים הבריטיים, וחיללים מזוינים כרובים ומקלעים חוצבו בכל פינה כשהם מבוססים כדבעי. שוטרים פרצו השכם בקוקר לצריפי המעפילים, הסירו את בגדיהם והחלו מכים בזקנים, בבשים ובילדים; אנשים בזרקו כחבילות למכוביות המשא שהובילו אותם לגירוש, לארץ גזירה, רבים מהם למוות.

אסון פאטריה שיתק את הידיים שביסו לפעול, להגיב, לעשות משהו. מאז, אני טוען, הוטל כל כובדה של המערכה על כתפיהם של המעפילים. מאז התרחשו המחזות האלה ועד תקומת מדינת ישראל כמעט, עד תום המנדט הבריטי, עמדה תגובת הישוב, לדעתי, בצל טראומה של "פאטריה". "מה היה ברדא ג'ותר: זונעת "פאטריה" אנ חרפת "אטלאנטיק"? קרא באותם ימים ברל כצבלסון, "איום ומר שאפשר ככה לירוק בפניבו, ככה לדקור בלבנו... אך יש משהו תמור מזה בעיניי, ההכרה שהיה בידינו לבסות למנוע את הדבר הזה. אני מרגיש עצמי ברגע זה כאחד מן הקהל, הנאשם, כאיש שלא עשה את כל מה שאפשר היה כדי שהיום הזה לא יהיה". (דבריו במועצה ההסתדרות 9.12.1940, לפי ספר ה.מ.ע.ל.י.ס, עמ' 283).

ואליהו גולומב כתב: "יום אטלאנטיק" היה בשבילי יום שחור הרבה יותר מיום "פאטריה". היתה בו אמנם בקודת אור אחת והיא התנהגותם של המעפילים, אבל הוא יום שחור מפני שהישוב לא שיתף עצמו עם המעפילים בהיאבקותם; ואילו בן גוריון, שחזר לארץ, ראה כאן "את המפלה המוסרית הכי גדולה" כי "במקרה של גירוש צריך להיות ביסיון למנוע בכוח". (בישיבת מרכז מפא"י 15.12.1940, ספר ה.מ.ע.ל.י.ס, עמ' 285).

אליהו חכים ראה כילד את חרפת "אטלאנטיק" מחלון ביתו שעל הכרמל. שש שנים לאחר מכן התבקש בלורד מוין, השר הבריטי לענייני המזרח התיכון בקהיר, ועלה לגרדום.

לא רק אסון "פאטריה" שיתק את תגובת הישוב; גם הקולות מכפנים, ששאלו בצבליעות ובהיתממות "מי היא היד הזדונית?" עלו וחזרו במשך כל שנות מלחמתה של בריטניה בעם היהודי, ותרמו תרומתן. "בתגובן ונגן על עלייתנו, נתיישב ונגן על התיישבותנו, בתגובן ונגן על התגובותנו", כתבו בפאתוס גדול ובפראזות נבובות ושיתקו כל מעשה אפשרי. כאשר בתחוללה תנועת המרי, הופרחו פראזות ריקות "תהא מלחמתנו מלחמת עם... אל ישרו לה אופי של מלחמת חבלנים... נערוך מערכותינו כך שכל העם יוכל להזדמן אליהן, שכל העם יוכל להתייצב בהן בראש גלוי, בהכרת צדקו בטעם קרבנו". כך נכתב ונאמר ב"מ ש מ ר", במאמרים מן ה-3 בינואר 1946 ומן ה-23 בינואר, 1946.

פ. רוזנבליט (רוזן), ממנהיגי "העלייה החדשה" כתב ב"ע מ ו ד י ס" ב-9 לנובמבר 1945: "אנחנו נקים שיטה של התבגרות בלתי אלימה, אשר הפאתוס המוסרי שבה יעורר את מצפון העולם, אף בימים אלה, כשקהה חוש הצדק".

ג. לנדאואר היה מפורש יותר. הוא כתב ב-3 במאי 1946, מאמר ב"ע מ ז ד י ם" בשם "עלייה בלתי חוקית והשימוש בכוח", וקרא לתפסיק את העלייה הבלתי חוקית. (ראה ספר תולדות ההגות, כרך שני, עמ' 943, כרך שלישי, הערות עמ' 1753).

ולאחר השכת השחורה ופרשת מלון המלך דוד, כתב גרשון שוקן בפאניקה ובבהלה ש"עכשיו נדרוש קודם כל שהנהלת הסוכנות והוועד הלאומי יתפטרו", והטיח באומץ לב רב ש"מי שהרשה לעניינינו להתגלגל במדרון עד הלום הראה בזה שאין לו הרשות והסמכות לכיוון את המאבק". ואילו ש. צמח עמד וקובן ש"עמל רב של שבעים שנה נתבזבז ללא תמורה וחילופים". (צ.ט. ס.ת.ת., שם, עמ' 944).

קבוצת הבריים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל קראו בחוברת "לבחינת הדרך" לא להשתמש בשיטות "תנועת המרי", אלא ב"שיטות הרבה יותר ברורות"; "עוד ספייגנט מעפילים, עוד התיישבות, עוד ערכים כלכליים, עוד ריבוי טבעי". (שם, צ.ט. עמ' 946-945).

היו רבים ביישוב שהיו מוכנים שהתם והסיכון יוטלו על המעפילים ואילו הם יעסקו ב"עוד ערכים כלכליים וריבוי טבעי" ובשיטות בלתי אלגמות, "במערכות שכל העם יוכל להזדמן אליהן". אבל אלה היו מלים בבובות, "כנות-צדיקות-אבל נבובות", כדברי "ע ל ו ן ה פ ל מ ם ח", (חוברת יוני-יולי 1946). ישראל גלילי כתב אז בראייה מפוכחת, בכיבוי "אהי-אסיר", ש"שלב ב' והשליבים הבאים יעלו בחומרתם ואכזריותם. יהיו קרבנות, יחובלו יישובים, יהיו אלפי אסירים ויהיו הרוגי מלכות, אזלם הארץ לא תשקוט!"

אבל הארץ שקטה. לאחר שנפסקה תנועת המרי, כאמור, באה, בקיץ 1946, ההחלטה של ממשלת בריטניה להגביר את מלחמתה כמעפילים, וזו היתה ממשלת "הלייבור", שרבים תלו בה כל כך הרבה תקוות. אבל מריביותה של אנגליה לא כוונה אותה שעה בגד ההעפלה בלבד, היא היתה מכוונת מעתה בצורה מפורשת לעקירת מעמדו, כוחו וארגונו של היישוב העברי בארץ-ישראל, לפירוק בשקט ולחיסול הבית הלאומי; את זאת בוטים לשכות. היא פתחה במסע דיפלומטי לכיסוי צעדיה. היא גייסה כל כוחותיה למלחמה בעם היהודי; תוכניות שעובדו ופותחו למלחמה נגד הגרמנים והאיטלקים בצפון אפריקה, יושמו כעת נגד ההעפלה, ונגולת הכותרת אכן היתה ההחלטה על הגירוש לקפריסין ב-12 באוגוסט 1946.

מה היתה משמעותו של צעד זה במדיניות הבריטית? משמעותו האמיתית היתה שאנגליה החליטה להפוך את העם היהודי, את שארית הפליטה, לעם של פליטים. ממשלת הלייבור החליטה להכניס את שרידי השואה, אחרי השואה, למתנות (!). גורל דומה זימנה גם ליישוב היהודי בארץ. אחרי המעפילים היה בא תורם של אנשי המרי והיישובים המתגזרים; הם תירגלו כבר את הצעדים האלה. כאשר קפריסין נתמלאה עד אפס מקום באה פרשת "יציאת אירופה" והמאבק על גירושם חזרה לאירופה (יולי 1947). אבל בשלב קריטי זה לא חוללה התקפה מוחצת זו על

חישוב "מלחמת עם". ב'איגרת לחברים', חוברת 45 של "עלון הפלמ"ח" נאמר: "בישקה של יגור. בפרק על אף התגובנות הגבורה של חבריה. חיפה על מאת אלף יהודיה... לא נשלחה שנית לעזור ליגור בהגנתה על נפשה. ההתגובנות הפאסיבית, התוראות לאי הזדהות - דעכו וכמעט פסקו לחלוטין. משקים בצורים הפכו לחיזיון בפרץ כימיגו - -". באביב 1947 מסר משה סצה לכן גוריון, ש"יש משבר בגלל הריסת ערכי יסוד, אי הגנה על הנשק והמעפילים". "חיה מקובל להגן על הנשק אבל אין מקימים זאת. לא היתה הגנה על עליה". באו מפקדים ורטבו "כי תנועת המרי בהפכה לתנועת התמררות". "ב א ש ב ב" מן ה-4 בנובמבר 1946, כתבה אחת מחברות "ההגנה" בירושלים על גירוש מעפילי "לטרון" (לקפריסין) - "הגבנו שוב בשביתות ובאספות פומביות - לעת עתה היחידים הגאבקים באמת הם המעפילים, ואילו אנו מסתפקים במאבק של אספות ושביתות מחאה". וברל רפטור אמר בישיבת הוועד הלאומי ב-20 בינואר 1947, "איך יכולים אתם, איך יכול היישוב ותנועת המרי שלו לשתוק באוזלת יד, כשמעפילים ברצחים בחופי הארץ ומגורשים ממנה... אין נוקפים אצבע וחוזרים על המליצה 'לא בשלים' 'לא ביכבע' וכו'". האמנם חושבים... להשאיר את המעפילים בודדים במלחמתם? אבל כאשר בוסתה הדרך של "זימון כל העם", כאשר נתרחה הפגנה, לא רבת משתתפים ביותר, בחיפה ב-13 באוגוסט 1946 (בחגובה על גירוש מעפילי 'יגור' והספינת 'הנרייטה סולד') פתחו הכוחות הבריטיים באש בלי התראה מוקדמת והרגו שלושה מפגינים, בהם בערה בת 19. זו היתה מלחמה נחושה של אויב ששאף לעקור אותנו. המלחמה בערכה כאמור לא רק בגד היישוב היהודי, אלא בגד העם היהודי כולו, בגר שארית הפליטה.

לא אכנס כאן לדיון בשאלה מה גרם לכישלון מדיניותה של בריטניה ולבסיגתה מן המערכה הזו. למאבקם של המעפילים היה משקל מכריע בכך. היה משקל רב לתנועת המרי ולמאבקם של הפורשים. אבל אין ספק שלא התחגרות הפאסיבית והפראזות על 'זימון העם כולו' הן שתרמו משהו למאבק ולביצחון.

אני רוצה לסיים דברי בהערה נוספת. שמעתי כאן ביום-עיון זה בעימה של התרפקות על 'קפריסין המתוקה', 'קפריסין אהנבתי', על גירוש דה-לוקס, על חיחס הג'בטלמני של הבריטים; נאמר כאן - כמה מזל היה לנו, שהיה לנו עסק עם הבריטים. לכאורה זה אנושי ומוכן ששוכחים את הרע וזוכרים את הטוב. דבר אחד אסור לנו לשכוח: בימים הגרועים ביותר של השואה היה הצי הבריטי האדיר עסוק בציד פליטי השואה, וכמניעתם מלהגיע לחוף. זהו אתר הדברים הנוראים שקרו בשואה ולא רק משום שבכך נמנע ממאות אלפים להיבצל, אלא גם משום שזאת עשה לנו בעל בריחנו במלחמה עם הנאצים. זהו כתם שאסור למחוק ולהמתיק אותו. שעה שאנחנו עומדים מלאי התפעלות מול המפעל החיבוכי המופלא בקפריסין, אל לנו לשכוח את הציניות והאכזריות של השלטון הבריטי שהעז לכלוא בין גדרות ילדים יהודים פליטי שואה. אסור לשכוח עצמותיהם הפזורות של גולי מאוריציוס; חורבנות 'פאטייה', 'סטומה' ודומיהן. קורבנות המפגינים שיצאו למחות על מעשים נפשעים אלה; את העולים לגרדום במאבק עם שלטון רשע זה. כל יוגו אותנו פנים

צוחקות, פניו הצוחקות של הרשע והציביקן והתליין. רק אצלנו ייתכן שימי דור
לאחר השואה ימצא לבחוש כותב מחזות "דגול" להציג גם את קיטל, רוצחם האכזרי
והציבי של יהודי וילנה, סאינטלקטואל מיוטר. זה עוזר להצגת המחזה בגרמניה...
בל ביתפס להלכי רוח אלה. התליין, שלפעמים פנים צוחקות לו, איבנו חדל לחיות
תליין.

* * *

יום עיון

מוקדש לזכרו של
מנחם אורן ז"ל

24.2.1986

מחנות הגירוש בקפריסין

יוסי אסף
יצחק ארצי
נחום בוגנר
זאב צחור
חנוך רינות
לאה שנער
דוד פור
יצחק טוכמן
מוני אלון
זאב איבינסקי
יוסף טבנקין
שרה שגר - נשמית
מנחם פרנק

1986

סיני + מוניאל ימי עיון
עו"ב פנינה גלמן
וקססד ימאלי 1986
יע טבנקין, אסף